

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMIC

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 4-son

Volume 4, Issue 4, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 4-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:
(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:
(Members of the Editorial Board)

Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., prof.
Irmatova Aziza Baxramovna, i.f.d., prof.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:
(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federatsiyasi)
Xeynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muharrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Ijrochi muharrir (Executive Editor): Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

Veb-administrator (Web admin): Mamatxo'jayev Otabek

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.B.G'oyipnazarov	<i>Ish bilan bandlik sifatini oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy omillari va rivojlanish yo'nalishlari</i>	6-17
S.P.Qurbonov	<i>Ish bilan unumli bandlik darajasini baholashda institutsional, inklyuzivlik va hududiy xususiyatlar</i>	18-29
Z.Y.Juliyev	<i>Preparing Uzbekistan's labour force for WTO integration: risks and policy directions</i>	30-40
Sh.Sh.Iskandarov	<i>Aholi bandligini ta'minlashda oliy ta'lim xizmatlarining vazifalari</i>	41-50
M.A.Jumayeva	<i>Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inklyuziv tadbirkorlik bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning bibliometrik tahlili (R dasturi asosida)</i>	51-60

INSON KAPITALI

Sh.V.G'aniyev	<i>Kredit-modul tizimini jahon tendensiyalariga tenglashtirish</i>	61-69
S.R.Xolbayeva	<i>Рост охвата высшим образованием как фактор безработицы</i>	70-82
J.B.Shaymanov B.B.Quvondiqov	<i>Inson kapitali va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'рни...</i>	83-91

INSON TARAQQIYOTI

N.A.Axmedova	<i>Aholi daromadlarini oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sirining hozirgi holati tahlili</i>	92-101
A.F.Abdullayev	<i>O'zbekiston axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sektorining rivojlanish holati: 2017-2024 yillar tahlili ...</i>	102-110
D.B.Fayziyeva	<i>Minimal ish haqi siyosatining iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini</i>	111-119
J.K.Karimov	<i>Davlat iqtisodiyoti xavfsizligining tuzilmaviy komponentlarini aniqlashga yondashuvlarni ishlab chiqish</i>	120-128
J.K.Karimov	<i>Globalashuv muammolari sharoitida iqtisodiy xavfsizlik indeksini iqtisodiy va matematik modellashtirish</i>	129-139

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH

S.S.Amirdjanova	<i>Риски и угрозы попадания в бедность среди занятого населения</i>	140-148
------------------------	---	---------

MIGRATSIYA

Z.T.Jumanova J.X.Abdikayumov	<i>Iqtisodiyotga turizmning bevosita ta'sirini tanlanma kuzatuvlar asosida statistik baholash</i>	149-159
---	---	---------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

M.Sh.Axmedov	<i>Korxonalarda KPI orqali ishchilarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish masalalari</i>	160-170
K.A.Ibroximova I.A.Imomov	<i>Mechanisms for improving personnel management in enterprises to enhance financial sustainability</i>	171-183
J.R.Mansurov	<i>Turistik korxonalarda HR texnologiyalarini joriy etishning samaradorlik ko'rsatkichlari</i>	184-194
M.G'.Qaxramonova	<i>Kadrlar qo'nimsizligi darajasini pasaytirishda xorijiy kompaniyalar tajribalaridan O'zbekiston mehnat bozorida foydalanish imkoniyatlari</i>	195-206

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

T.Djurayev	<i>Моделирование прогнозирования развития агропромышленного комплекса</i>	207-216
J.I.Islomov	<i>Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini yuritishning yangi yondashuvlari</i>	217-226
N.O.Jumaniyazov S.J.Xudayorova	<i>Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari</i>	227-237
N.O.Jumaniyazov N.Z.Matmuratova	<i>Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish strategiyasi</i>	238-247
N.O.Jumaniyazov	<i>Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish yo'llari</i>	248-258
U.U.Raxmatullayev	<i>Kichik biznesni eksport salohiyatini oshirish obyektiv zarurati</i>	259-267
T.M.Urakov	<i>O'zbekiston Respublikasi yashil iqtisodiyotda milliy shaffoflik tizimi</i>	268-275

A.A.Shomirov	<i>Iqtisodiyotga qimmatli qog'ozlar bozori orqali portfel investisiyalar jalb qilishning obyektiv zarurligi.....</i>	276-285
A.A.Abduqahorov	<i>Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport salohiyatini oshirishda kichik sanoat zonalarining o'rni</i>	286-295

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

ISH BILAN UNUMLI BANDLIK DARAJASINI BAHOLASHDA INSTITUTIONAL, INKLYUZIVLIK VA HUDUDIIY XUSUSIYATLAR

Qurbonov Samandar Pulatovich

TDIU “Mehnat iqtisodiyoti” kafedrasi dotsenti, PhD
Kambag'allik va mehnat bozori tadqiqotlari instituti doktoranti,
e-mail: s.kurbonov@tsue.uz

Doi: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a210

Annotatsiya. Mazkur maqolada aholining ish bilan unumli bandlik darajasini baholashda institutsional muhit, inklyuzivlik omillari hamda hududiy mehnat bozorlari xususiyatlarining o'zaro bog'liqligi nazariy va metodologik jihatdan tahlil qilingan. Unumli bandlikni baholashning zamonaviy yondashuvlari tizimlashtirilib, institutsional sifat, ijtimoiy guruhlarning mehnat bozoriga kirish imkoniyatlari va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlar uning darajasiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida asoslanadi. Tadqiqot natijalari hududiy mehnat siyosati va inklyuziv bandlik strategiyalarini takomillashtirishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ish bilan unumli bandlik, institutsional muhit, inklyuziv bandlik, hududiy mehnat bozori, mehnat unumdorligi.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ, ИНКЛЮЗИВНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ПРОДУКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ

Курбанов Самандар Пулатович

доцент кафедры экономики ТГУЭ, кандидат наук
Докторант института исследований бедности и рынка труда.

Аннотация. В данном состоянии теоретически и методологически анализируется интерзаимосвязь между институциональной средой, инклюзивными факторами и характеристиками региональных рынков труда при оценке уровня производительной занятости населения. Систематизация современных подходов к производству продукции, а также качества основных факторов, влияющих факторов, качества институциональной среды, возможностей социальных групп для выхода с рынка и экономических различий в регионе. Результаты исследования имеют научное и практическое значение для совершенствования региональной трудовой политики и стратегической инклюзивной торговли.

Ключевые слова: производительная занятость, институциональная среда, инклюзивная занятость, региональный рынок, производительность труда.

INSTITUTIONAL, INCLUSIVE, AND REGIONAL FEATURES OF ASSESSING THE LEVEL OF PRODUCTIVE EMPLOYMENT

Kurbonov Samandar Pulatovich

Associate Professor of the Department of Labor Economics, TSUE, PhD
Doctoral student of the Institute of Poverty and Labor Market Research

Abstract. This article provides a theoretical and methodological analysis of the relationship between the institutional environment, inclusive factors, and characteristics of regional labor markets when assessing the level of productive employment. It systematizes modern approaches to assessing productive employment, substantiating institutional quality, the ability of social groups to enter the labor market, and economic differences between regions as the main factors influencing its level. The results of the study have scientific and practical significance for improving regional labor policy and inclusive employment strategies.

Keywords: productive employment, institutional environment, inclusive employment, regional labor market, labor productivity.

Kirish

Jahon iqtisodiyotida raqamli transformatsiya, demografik o'zgarishlar va mehnat munosabatlarining murakkablashuvi sharoitida ish bilan bandlikni faqat miqdoriy ko'rsatkich sifatida baholash yetarli emas. Ayniqsa, ish bilan band aholining unumli bandlik darajasi, ya'ni munosib mehnat tamoyillariga asoslangan, daromad barqarorligi va ijtimoiy himoya darajasi asosida baholash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi global va milliy iqtisodiy rivojlanish sharoitida ish bilan bandlikni baholashda faqat ish o'rinlari soni yoki bandlik darajasi bilan cheklanib qolish ilmiy va amaliy jihatdan yetarli emas. Bugungi kunda mehnat bozorining samaradorligi, eng avvalo, ish bilan band shaxslarning mehnat daromadlari darajasi, ish haqi miqdori hamda uning barqaror o'sish imkoniyatlari orqali namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ish bilan band aholining yuqori mehnat daromadlarini ta'minlash kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy sharti hisoblanadi.

O'zbekistonda ham jahonning ko'plab mamlakatlaridagi kabi ayollarning mehnat huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonun va me'yoriy-huquqiy asoslar asosida islohotlar olib borilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrda «O'zbekiston-2030» Strategiyasi to'g'risida PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston-2030» strategiyasidagi “Har bir insonga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish” bandi 27-maqсад (Mamlakatda kambag'allik darajasini qisqartirish) quyidagi 3 ta vazifalarni o'zida qamrab oldi: 1. 2026 yilga qadar kambag'allikni 2022-yilga nisbatan 2 barobarga, 2030-yilga qadar esa keskin qisqartirish; 2. Kambag'allikka tushish xavfi mavjud 4,5 million aholi daromadini oshirish; 3. Ijtimoiy sheriklik asosida 500 ming malakali mutaxassis tayyorlash ko'zda tutilgan [1].

Bugungi kunda har qanday ish bilan band shaxs uchun to'liq yoki to'liqsiz ish bilan band bo'lishdan ko'ra, ish bilan bandlikning sifat ko'rsatkichlari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ish bilan unumli bandlik darajasini baholashda ish haqi va mehnat daromadlarini oshirish imkoniyatlari institutsional tizim, inklyuziv mehnat

siyosati va hududiy xususiyatlar bilan o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilinishi maqsadga muvofiqdir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Unumli bandlik – bu qonunchilikda taqiqlanmagan, o‘zining ishlab chiqarish va ijodiy mehnatga doir qobiliyatlaridan foydalangan holda o‘zi va qaramog‘idagilar uchun milliy kambag‘allik chegarasidan yuqori darajadagi iste’mol uchun kafolatli mehnat daromadi keltiradigan faoliyatdir⁹.

Ish bilan unumli bandlik tushunchasi zamonaviy mehnat iqtisodiyotida bandlik sifatini baholashning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlarga ko‘ra, unumli bandlik mehnat resurslarining yuqori qiymat yaratuvchi, barqaror daromad ta‘minlovchi, mehnat unumdorligi yuqori hamda ijtimoiy himoya bilan qamrab olingan ish joylarida faoliyat yuritishini anglatadi [2,3]. Ushbu ta‘rifda bandlikning faqat miqdoriy emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy sifat jihatlari ustuvor o‘rin tutadi.

Unumli bandlikning shakllanishida inson kapitali hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Inson kapitali nazariyasiga asos solgan tadqiqotlarda ta‘lim, kasbiy tayyorgarlik, malaka oshirish va sog‘liqni saqlashga yo‘naltirilgan investitsiyalar mehnat unumdorligini oshirishi, bu esa ish haqi o‘sishi va unumli bandlik ehtimolining kuchayishiga olib kelishi ilmiy jihatdan asoslangan [4,5]. Mazkur yondashuvga ko‘ra, ish bilan bandlikning sifati mehnat resurslarining bilim va ko‘nikmalari bilan bevosita bog‘liqdir.

Neoklassik iqtisodiy nazariyada unumli bandlik mehnat bozoridagi real ish haqi va mehnat unumdorligi o‘rtasidagi muvozanat orqali tushuntiriladi. A.Marshallning ishlarida mehnatga talab marjinal mehnat unumdorligi asosida shakllanishi, ish haqi esa ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan qo‘shimcha qiymat bilan chegaralanishi ta‘kidlangan [6]. Bu yondashuv unumli bandlikni iqtisodiy samaradorlik bilan uzviy bog‘laydi.

Keynschilik iqtisodiy maktab esa unumli bandlikni faqat bozor muvozanati natijasi sifatida emas, balki iqtisodiyotdagi samarali talab hajmi bilan bog‘liq holda izohlaydi. J.M.Keynsga ko‘ra, davlat investitsiyalari va fiskal siyosat orqali iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish ish o‘rinlari soni bilan bir qatorda ularning sifatini ham yaxshilash imkonini beradi [7]. Bu yondashuv unumli bandlikni ta‘minlashda davlatning faol rolini asoslab beradi.

Uzoq muddatli iqtisodiy o‘shish nazariyalarida esa unumli bandlik mehnat unumdorligining barqaror o‘sishi bilan bog‘liq holda qaraladi. R.Solovning iqtisodiy o‘shish modelida texnologik taraqqiyot va kapital jamg‘arilishi mehnat unumdorligini oshirishi, natijada yuqori unumli ish o‘rinlari kengayishi ta‘kidlanadi [8]. Bu yondashuv unumli bandlikni strategik rivojlanish natijasi sifatida talqin qiladi.

Institutsional iqtisodiyotda unumli bandlik mehnat bozori institutlarining sifati bilan bog‘lanadi. D.Nort tomonidan asoslangan nazariyaga ko‘ra, mehnat

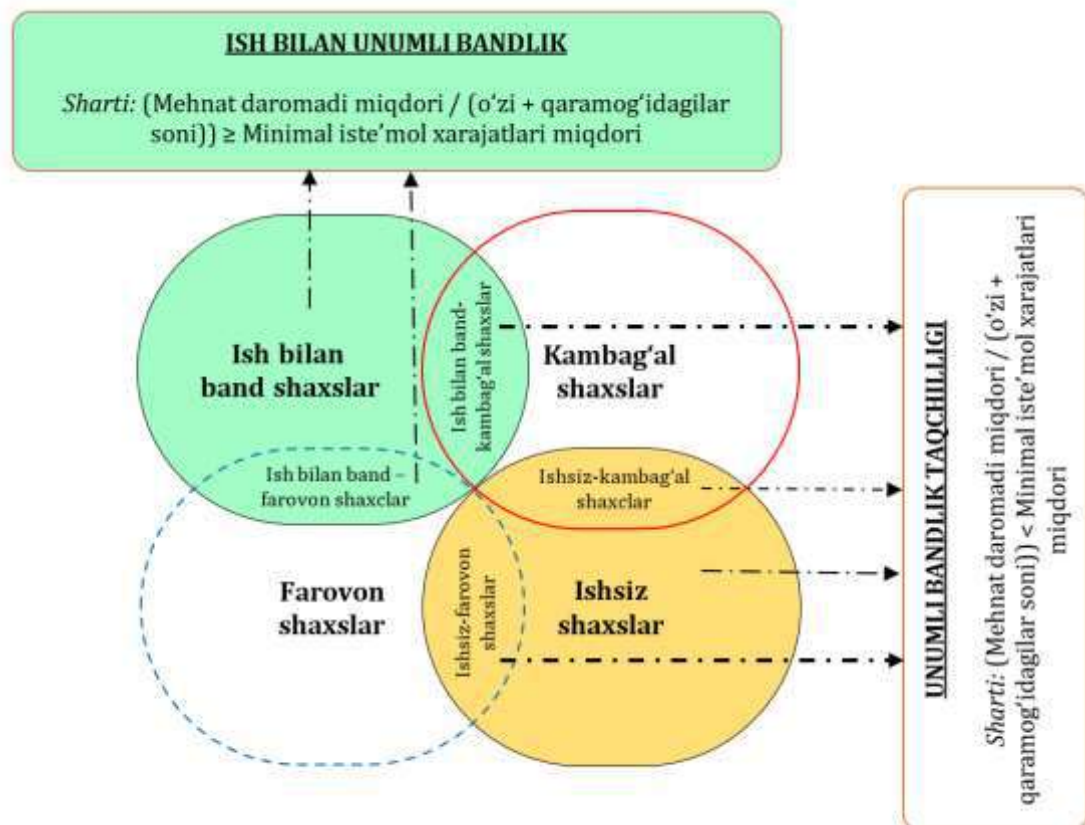
⁹ Mualliflir ta‘rifi maqola muallifi tomonidan ishlab chiqilgan

qonunchiligi, ijtimoiy himoya tizimi va mehnat munosabatlarining rasmiylashuv darajasi mehnat resurslarining qanday ish o‘rinlariga yo‘naltirilishini belgilaydi [9]. Institutlar zaif bo‘lgan sharoitda norasmiy va past unumli bandlik ustun bo‘ladi.

So‘nggi yillarda unumli bandlik konsepsiyasi inklyuziv o‘sinh g‘oyalari bilan boyitilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Jahon banki tadqiqotlarida unumli bandlik iqtisodiy o‘sinh bilan bir qatorda aholining turli ijtimoiy guruhlarining mehnat bozoriga teng kirishini ta‘minlashi lozimligi ta‘kidlanadi [10,11]. Bu yondashuv ish bilan band kambag‘allik muammosini kamaytirishga qaratilgan.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda raqamli transformatsiya unumli bandlikka ta‘sir etuvchi muhim omil sifatida ko‘rib chiqilmoqda. Raqamli texnologiyalar past unumli va oddiy mehnatga asoslangan ish o‘rinlarini qisqartirib, yuqori malaka va innovatsion ko‘nikmalarni talab qiluvchi unumli ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qiladi [12]. Bu esa inson kapitali va institutsional muhit ahamiyatini yanada oshiradi.

Umuman olganda, unumli bandlik sog‘lom iqtisodiyot va jamiyatning asosidir. Bu shunchaki ish o‘rinlari yaratishdan tashqari, ishchilarning iqtisodiy o‘sinhga hissa qo‘shish bilan birga yashash uchun yetarli darajada mehnat daromadiga ega bo‘lishini [13] kafolatlaydi.

1-rasm. Mehnat daromadi mezoniga asoslangan ish bilan bandlik-kambag‘allik-ishsizli-farovonlik matritsaviy modeli¹⁰

¹⁰ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ish bilan unumli bandlik inson kapitali, mehnat bozori muvozanati, samarali talab, institutsional muhit, inklyuzivlik va texnologik transformatsiyaning o'zaro bog'liq ta'siri natijasida shakllanadi.

Mehnat bozori holatlarini mehnat daromadi va minimal iste'mol xarajatlari mezonida tizimli tahlil qilishda biz taklif etayotgan mehnat daromadi mezoniga asoslangan ish bilan bandlik-kambag'allik-ishsizli-farovonlik matritsaviy modeli yordam beradi. Unda ish bilan bandlik va ishsizlik holatlari kambag'allik hamda farovonlik kategoriyalari bilan kesishgan holda tasvirlangan bo'lib, ayniqsa ish bilan band kambag'allik hodisasining mavjudligini yaqqol ochib beradi. Chizmaga ko'ra, barcha ish bilan band shaxslar ham unumli band hisoblanmaydi, chunki ayrim band shaxslarning jon boshiga to'g'ri keladigan mehnat daromadi minimal iste'mol xarajatlaridan past bo'lishi mumkin. Aksincha, mehnat daromadi ushbu chegaradan yuqori bo'lgan band shaxslar ish bilan band farovon shaxslar sifatida shakllanadi va ular unumli bandlik zonasini tashkil etadi. Shu bilan birga, ishsiz shaxslar orasida ham transfer daromadlari yoki boshqa manbalar hisobiga farovonlik holatida bo'lgan qatlam mavjudligi ko'rsatilgan. Umuman olganda, mazkur model bandlikni faqat miqdoriy ko'rsatkich sifatida emas, balki daromad yetarliligi va ijtimoiy farovonlik mezonlari asosida baholash zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi (*1-rasm*).

Tadqiqot metodologiyasi

Mehnat daromadi mezoniga asoslangan ish bilan bandlik-kambag'allik-ishsizli-farovonlik matritsaviy modeli asosida olib borilgan mazkur tadqiqotda bir qator onlayn ma'lumotlar bazalaridagi ilmiy manbalarda o'z aksini topgan unumli bandlik va undagi gender masalalariga taaluqli empirik va konseptual tadqiqotlar o'rganildi va ulardagi ilmiy yondoshuvlar tizimlashtirildi. Mazkur maqolada 2018-yildan 2023-yillarni o'z ichiga qamrab olgan davrda O'zbekistonning 14 ta hududlari bo'yicha ijtimoiy so'rovnomalar asosida tegishli ma'lumotlar to'plandi, rasmiy statistic manbalar uyg'unligida ular tahlil qilindi. Klaster tahlili bo'yicha hududlardagi aholi bandlik darajasining rivojlanishini ko'rish uchun quyidagi yillar tanlangan: 2019, 2020, 2021, 2022 va 2023. Shuningdek, tadqiqot ishida tizimli tahlil, analiz va sintez, qiyosiy tahlil, klaster tahlili, monografik tahlil va guruhlash usullari qo'llanildi.

Tahlil va muhokama

Mazkur tadqiqotda klaster tahlili 2019–2023 yillar kesimida O'zbekistonning 14 ta hududi bo'yicha mehnat bozori ko'rsatkichlari o'xshashlik darajasiga ko'ra guruhlarga ajratish uchun qo'llanildi. Natijada hududlar “yuqori”, “o'rta” va “past” klasterlarga ajratilib, mehnat bozori muammolarining geografik konsentratsiyasi hamda barqaror takrorlanish tendensiyasi aniqlandi: ayrim hududlar ketma-ket yillarda yuqori klasterda saqlanib qolganligi bu hududlarda bandlikning sifati pastligi, norasmiy va past

daromadli ish o‘rinlari ulushi yuqoriligi hamda unumli bandlikka o‘tishni cheklovchi institutsional to‘siqlar mavjudligini anglatadi. Shu tariqa klaster tahlili nafaqat hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni statistik jihatdan ko‘rsatib berdi, balki maqsadli hududiy siyosat choralari aniqlash uchun analitik asos bo‘lib xizmat qildi.

2019-2023 yillarda ishsizlik ko‘rsatkichlari umumiy ravishda pasayish tendensiyasini namoyon etdi. Biroq, 8 ta hudud hali ham yuqori klasterda qolgan. Toshkent shahri esa 5 yil ketma-ket past ishsizlik darajasini saqlab qolgan yagona hudud hisoblanadi (1-jadval).

1-jadval

Hududlar kesimida ishsizlik darajasi bo‘yicha ishlab chiqilgan klasterlar tuzilishi (2019-2023 yillar)¹¹

Klaster	2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Ishsizlik “yuqori” darajada	9.0% – 9.3%	10.4%–11.1%	9.7% – 10.2%	8.8% – 9.4%	7.0% – 7.4%
	Qoraqalpo- g‘iston Resp., Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Farg‘ona, Xorazm	Qoraqalpo- g‘iston Resp., Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Farg‘ona, Xorazm	Qoraqalpo- g‘iston Resp., Andijon, Buxoro, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Farg‘ona, Xorazm	Qoraqalpo- g‘iston Resp., Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Farg‘ona, Xorazm	Qoraqalpo- g‘iston Resp., Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Farg‘ona, Xorazm
Ishsizlik “o‘rta” darajada	8.5%	9.4%	8.8% – 9.5%	8.0% – 8.5%	6.3% – 6.6%
	Navoiy	Navoiy	Jizzax, Navoiy, Toshkent	Navoiy, Toshkent	Navoiy
Ishsizlik “past” darajada	7.4%	8.0%	7.0%	6.5%	5.4%
	Toshkent sh.	Toshkent sh.	Toshkent sh.	Toshkent sh.	Toshkent sh.

2019–2023 yillar davomida iqtisodiy faol aholi tarkibidagi unumli bandlik taqchilligi bo‘yicha klaster tahlil natijalari hududlar o‘rtasida keskin farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Jadval ma‘lumotlariga ko‘ra, Andijon, Namangan, Toshkent, Sirdaryo va ba‘zi hollarda Buxoro hududlari yuqori klasterda saqlanib, unumli bandlikning yetarli emasligi aks ettirdi (2-jadval).

¹¹ Rasmiy statistik ma‘lumotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

2-jadval

Iqtisodiy faol aholi tarkibidagi unumli bandlik taqchilligi bo'yicha ishlab chiqilgan hududiy klasterlar tuzilishi (2019-2023 yillar)¹²

Klaster	2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Unumli bandlik “yuqori” darajada	24.2% – 24.6%	26.5% – 27.8%	22.6% – 24.4%	22.4% – 23.8%	22.5% – 23.7%
	Sirdaryo, Toshkent	Andijon, Buxoro, Namangan, Surxondaryo, Sirdaryo, Xorazm	Namangan, Surxondaryo, Toshkent, Farg'ona, Xorazm	Andijon, Namangan, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Xorazm	Andijon, Buxoro, Namangan, Sirdaryo, Toshkent
Unumli bandlik “o'rta” darajada	22.5% – 23.6%	24.9% – 26.4%	21.5% – 22.4%	21.0% – 21.8%	21.3% – 21.9%
	Andijon, Buxoro, Qashqadaryo, Namangan, Surxondaryo, Farg'ona, Xorazm	Qoraqalpo-g'iston Resp., Qashqadaryo, Samarqand, Toshkent, Farg'ona, Toshkent sh.	Qoraqalpo-g'iston Resp., Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Sirdaryo	Qoraqalpo-g'iston Resp., Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Samarqand, Farg'ona, Toshkent sh.	Qoraqalpo-g'iston Resp., Surxondaryo, Farg'ona, Toshkent sh.
Unumli bandlik “past” darajada	19.9% – 21.5%	22.7% – 24.1%	20.1% – 20.9%	19.7%	18.8% – 20.5%
	Qoraqalpo-g'iston Resp., Jizzax, Navoiy, Samarqand, Toshkent sh.	Jizzax, Navoiy	Navoiy, Samarqand, Toshkent sh.	Navoiy	Jizzax, Qashqadaryo, Navoiy, Samarqand, Xorazm

Shu bilan birga, Navoiy, Jizzax, Qashqadaryo, Samarqand va Xorazm kabi hududlar ko'p hollarda past klasterda bo'lib, unumli bandlik darajasi yuqori, mehnat bozori nisbatan tizimli ishlayotganligini kuzatish mumkin. O'rta klasterda joylashgan hududlarda esa mehnat bozori barqaror rivojlanmoqda, lekin to'liq samaradorlikka erishish uchun sohalar kesimida maqsadli islohotlar zarurati seziladi.

Kambag'allar orasida ish bilan band bo'lish darajasi yuqori bo'lsa-da, ularning faoliyati asosan past sifatli va past maoshli ishlar bilan cheklangan. Bunday ish o'rinlari ko'pincha kam samaradorlikka ega bo'lib, inson kapitalining to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Klaster tahlillar umumiy guruhlar bo'yicha ma'lumot taqdim etgan bo'lsa, hududlar bo'yicha tahlillar 2021–2023 yillarda O'zbekistonda unumli bandlik darajasi (%da) qanday o'zgarganini ko'rsatadi. Umumiy hisobda mamlakat bo'yicha unumli band aholi ulushi 2021 yilda 79,1 %ga yetgan bo'lsa, keyingi ikki yilda pasayish kuzatilib, 2023 yilda 76,9 % va 2024 yilda 76,1 %

¹² Rasmiy statistik ma'lumotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

darajasiga tushgan. Bu tendensiya ish bilan band aholi soni o'sib borishiga qaramasdan, unumli band aholi sonida kamayish borligi seziladi.

3-jadval

**2020-2024 yillarda O'zbekistonda unumli bandlik darajasi
o'zgarishi dinamikasi (2020-2024 yillar), %da¹³**

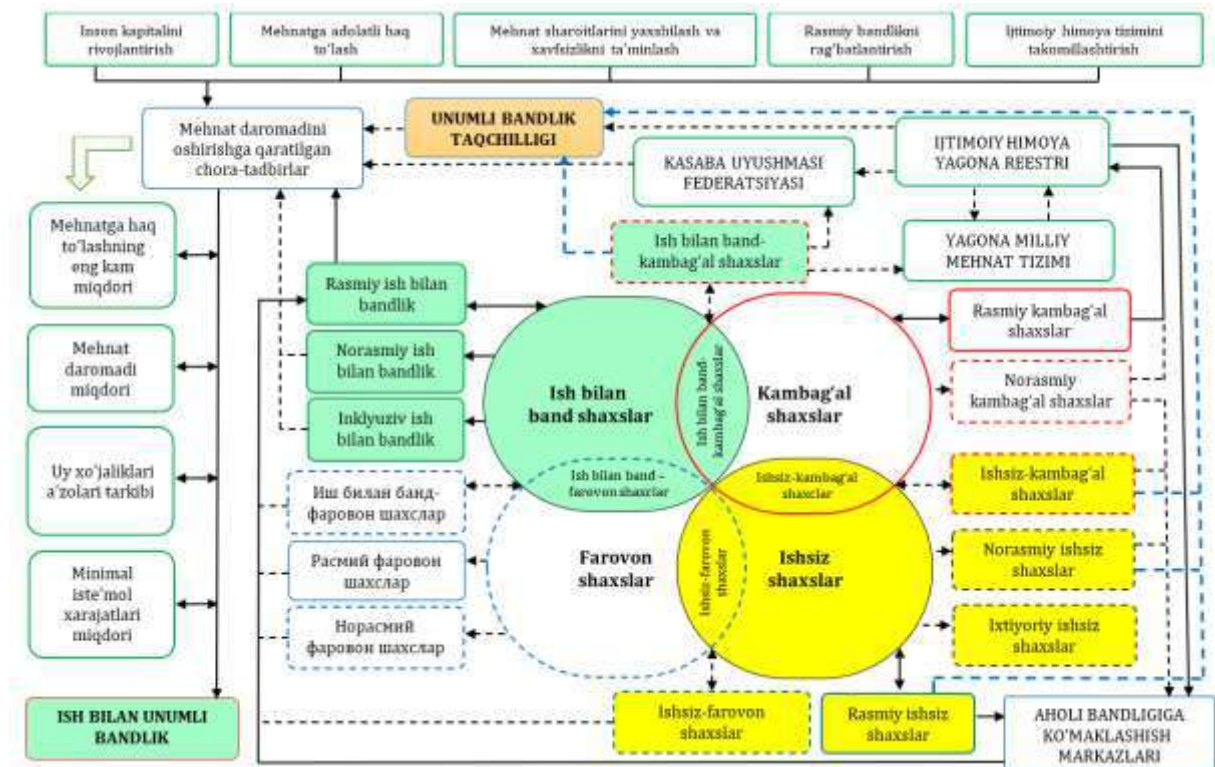
Hududlar	Unumli bandlik darajasi, %				
	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Qoraqalpog'iston Respublikasi	73,8	78,1 ▲*	77,5 ▼**	75,7 ▼	75,6 ▼
Andijon	74,3	80,1 ▲	78,3 ▼	76,8 ▼	75,7 ▼
Buxoro	74,5	81,0 ▲	80,5 ▼	75,4 ▼	75,1 ▼
Jizzax	77,4	79,2 ▲	79,9 ▲	80,8 ▼	80,4 ▼
Qashqadaryo	74,2	77,7 ▲	77,9 ▲	78,0 ▲	76,5 ▼
Navoiy	78,7	82,1 ▲	81,3 ▼	80,4 ▼	80,1 ▼
Namangan	72,4	77,8 ▲	75,5 ▼	73,9 ▼	73,4 ▼
Samarqand	74,3	80,2 ▲	78,7 ▼	75,4 ▼	75,3 ▼
Surxondaryo	72,8	78,3 ▲	77,5 ▼	76,7 ▼	74,6 ▼
Sirdaryo	71,8	79,6 ▲	77,7 ▼	74,6 ▼	74,0 ▼
Toshkent	75,4	78,8 ▲	78,1 ▼	77,4 ▼	75,4 ▼
Farg'ona	74,9	79,1 ▲	78,5 ▼	78,0 ▼	76,9 ▼
Xorazm	73,5	75,8 ▲	77,6 ▲	79,0 ▲	77,9 ▼
Toshkent sh.	72,8	78,8 ▲	76,1 ▼	74,6 ▼	74,4 ▼
O'zbekiston Respublikasi	74,3	79,1 ▲	78,2 ▼	76,9 ▼	76,1 ▼

▲*- ijobiy o'zgarish, ▼** - salbiy o'zgarish

2020–2021 yillarda mamlakatning barcha hududlarida unumli bandlik darajasi sezilarli o'sgan — ayniqsa Navoiy (+3,4%), Buxoro (+3,6%) va Andijon (+5,8%) viloyatlarida yuqori o'sish qayd etilgan. Bu davrda iqtisodiy faollik tiklangan, xizmatlar sohasi kengaygan va pandemiyadan keyingi mehnat bozorida yangi ish o'rinlari yaratilgan. Biroq, 2022–2023 yillarda ko'rsatkich barcha hududlarda deyarli pasaygan. Masalan, Qoraqalpog'istonda 77,5 % dan 75,7 % gacha, Samarqandda 78,7 % dan 75,4 % gacha, Surxondaryoda esa 77,7 % dan 76,7 % gacha tushgan (3-jadval).

Umuman olganda, 2021–2024 yillar oralig'ida unumli bandlik darajasi o'sishdan barqarorlik va pasayish bosqichiga o'tgan. Bu tendensiya mehnat bozorini sifat jihatidan isloh qilish, yuqori daromadli ish o'rinlari yaratish va kasbiy qayta tayyorlash chora-tadbirlirini tizimli ravishda kuchaytirish, xususiyl ish bilan band shaxslar ish haqini inflyatsiya darajasi va etarlilik tamoyillari asosida tuzatishlar kiritib borish zarurligini anglatadi.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari hamda 2020-2024 yillardagi o'tkazilgan ijtimoiy so'rovnoma ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

2-rasm. Kambag'allikni qisqartirish kontekstida farovonlik, ish bilan bandlik va ishsizlik tuzilmasining integratsion-konseptual modeli¹⁴

Biz taklif etayotgan Kambag'allikni qisqartirish kontekstida farovonlik, ish bilan bandlik va ishsizlik tuzilmasining integratsion-konseptual modeli (2-rasm) unumli bandlik taqchilligi muammosini mehnat daromadi, ijtimoiy himoya va institutsional mexanizmlar o'zaro uyg'unligi asosida izchil tarzda tushuntiradi. Modelning ishlash jarayoni mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori, minimal iste'mol xarajatlari, uy xo'jaligi tarkibi hamda real mehnat daromadi kabi asosiy iqtisodiy mezonlardan boshlanadi. Ushbu mezonlar ish bilan bandlikning nafaqat mavjudligini, balki uning unumli yoki unumli emasligini aniqlovchi chegara sifatida xizmat qiladi. Natijada mehnat bozoridagi shaxslar rasmiy, norasmiy va inklyuziv ish bilan bandlik shakllari doirasida aniqlanadi hamda mehnat daromadi minimal iste'mol darajasidan past bo'lgan ish bilan band shaxslar ish bilan band kambag'allar toifasiga ajratiladi, bu esa unumli bandlik taqchilligining asosiy manbai sifatida namoyon bo'ladi.

Model markazida bandlik, kambag'allik va farovonlik holatlarining o'zaro kesishuvi yotadi. Ushbu kesishuv orqali ish bilan band farovon shaxslar unumli bandlikning yadrosi sifatida shakllanadi, ish bilan band kambag'allar esa daromad yetarliligi ta'minlanmagan, biroq mehnat bozorida faol qatnashayotgan xavf guruhini ifodalaydi. Shu bilan birga, ishsiz shaxslar orasida ham kambag'allik va farovonlik holatlari mavjud bo'lib, bu bandlikning o'zi farovonlikni avtomatik ta'minlamasligini, aksincha, daromad

¹⁴ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

sifati va barqarorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Mazkur yondashuv bandlikni faqat ish o'rni mavjudligi orqali emas, balki mehnat natijasining ijtimoiy-iqtisodiy samarasi orqali baholash zarurligini asoslaydi.

Modelning keyingi bosqichida unumli bandlik taqchilligi aniqlangan guruhlariga nisbatan institutsional mexanizmlar ishga tushiriladi. Kasaba uyushmalari federatsiyasi mehnat huquqlari va adolatli ish haqi tamoyillarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi, “Yagona milliy mehnat tizimi” asosida rasmiy bandlikni rag'batlantirish mexanizmi baholab boriladi. “Ijtimoiy himoya yagona reestri” orqali kambag'al aholi tarkibidagi ish bilan band va ishsiz shaxslar aniqlanib, ularning holati doimiy monitoring qilinadi, aholi bandligiga ko'maklashish markazlari ko'magida kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash va ishga joylashtirish orqali mehnat bozoriga integratsiyani kuchaytiradi. Parallel ravishda inson kapitalini rivojlantirish, mehnat sharoitlarini yaxshilash va mehnatga adolatli haq to'lashga qaratilgan siyosat choralarining amalga oshirilishi ish bilan band shaxslarning real daromadlarini oshiradi.

Ushbu uzluksiz jarayon natijasida ish bilan band kambag'al shaxslar asta-sekin ish bilan band farovon shaxslar toifasiga o'tadi va mehnat daromadi minimal iste'mol xarajatlaridan yuqori darajaga yetadi. Shunday qilib, model yakunida ish bilan bandlik sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilib, unumli bandlik holati shakllanadi. Qayta aloqa mexanizmi orqali olingan natijalar muntazam baholanib boriladi va siyosiy hamda institutsional choralar moslashtiriladi. Natijada mazkur model kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va barqaror, inklyuziv unumli bandlikni ta'minlashga qaratilgan uzviy va ishlovchi tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa va takliflar

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy mehnat bozorida ish bilan bandlikni faqat ish o'rinlari soni yoki bandlik darajasi orqali baholash yetarli emas. Global raqamli transformatsiya, demografik bosim va mehnat munosabatlarining murakkablashuvi sharoitida bandlikning sifati, ya'ni uning mehnat daromadi yetarliligi, barqarorligi va ijtimoiy himoya bilan qamrab olinganlik darajasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, ish bilan unumli bandlik konsepsiyasi mehnat bozori samaradorligini baholashning markaziy kategoriyasiga aylanmoqda.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan mehnat daromadi mezoniga asoslangan ish bilan bandlik-kambag'allik-ishsizlik-farovonlik matritsaviy modeli bandlik, kambag'allik va farovonlik holatlari o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni tizimli ravishda ochib berdi.

Klaster tahlili natijalari 2019–2023 yillarda O'zbekiston hududlari o'rtasida ishsizlik va unumli bandlik taqchilligi bo'yicha sezilarli tafovutlar mavjudligini aniqladi. Ayrim hududlarda ishsizlik darajasi pasaygan bo'lsa-da, unumli bandlik taqchilligi yuqori darajada saqlanib qolayotgani mehnat bozoridagi sifat muammolarini yaqqol namoyon etdi.

2020-2021 yillarda unumli bandlik darajasining sezilarli o'sishi iqtisodiy faollikning tiklanishi va xizmatlar sohasining kengayishi bilan izohlanadi. Biroq 2022-2024 yillarda deyarli barcha hududlarda unumli bandlik darajasining pasayishi mehnat bozorining sifat jihatidan yangi chaqiriqlarga duch kelayotganini ko'rsatdi. Xususan, ish bilan band aholi soni oshib borayotgan bo'lsa-da, unumli band aholi ulushining kamayishi bandlikning barqaror va yuqori daromadli shakllariga o'tish sekin kechayotganidan dalolat beradi.

Tadqiqot natijalari kambag'allar orasida ish bilan bandlik darajasi nisbatan yuqori bo'lishiga qaramasdan, ularning faoliyati asosan past unumdorlikka ega, norasmiy va kam haq to'lanadigan ishlar bilan cheklanganini ko'rsatdi. Bu holat inson kapitalining to'liq realizatsiyasiga to'sqinlik qilib, mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlikni pasaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ishlab chiqilgan integratsion-konseptual model unumli bandlik taqchilligi muammosini faqat iqtisodiy emas, balki institutsional va ijtimoiy himoya mexanizmlari bilan bog'liq holda hal etish zarurligini ko'rsatdi. Kasaba uyushmalari, “Yagona milliy mehnat tizimi” va “Ijtimoiy himoya yagona reestri” o'rtasidagi o'zaro integratsiya unumli bandlikni kengaytirishda muhim institutsional asos bo'lib xizmat qilishi aniqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ish bilan unumli bandlikni ta'minlash kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy sharti ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Taklif etilgan model va empirik tahlillar O'zbekistonda mehnat bozorini sifat jihatidan isloh qilish va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqildi:

Birinchidan, mehnat bozorini baholashda rasmiy statistik ko'rsatkichlar tizimiga unumli bandlik indikatorlarini majburiy joriy etish zarur. Xususan, ish bilan bandlik darajasi bilan bir qatorda mehnat daromadining minimal iste'mol xarajatlariga nisbati, ish bilan band kambag'allik ulushi va norasmiy bandlik darajasi muntazam monitoring qilinishi lozim.

Ikkinchidan, hududiy mehnat bozori siyosatini ishlab chiqishda klaster tahlili natijalaridan faol foydalanish maqsadga muvofiq. Yuqori unumli bandlik taqchilligi kuzatilayotgan hududlarda maqsadli kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash va yuqori qo'shilgan qiymatga ega ish o'rinlarini yaratishga yo'naltirilgan hududiy dasturlar ishlab chiqilishi zarur.

Uchinchidan, ish bilan band kambag'allar toifasini qisqartirish uchun ish haqi siyosatini mehnat unumdorligi va yashash minimumi bilan uzviy bog'lash talab etiladi. Mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori minimal iste'mol xarajatlariga mos ravishda qayta ko'rib chiqilishi va norasmiy sektorda ishlovchilarni rasmiy bandlikka o'tkazish mexanizmlari kuchaytirilishi lozim.

To‘rtinchidan, inson kapitalini rivojlantirish siyosati unumli bandlikni kengaytirishning asosiy ustuvor yo‘nalishi sifatida qaralishi kerak. Ta‘lim, kasbiy tayyorgarlik, raqamli ko‘nikmalar va inklyuziv bandlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar mehnat bozorining uzoq muddatli barqarorligini ta‘minlaydi.

Beshinchidan, ijtimoiy himoya va bandlik siyosati o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish zarur. “Ijtimoiy himoya yagona reestri” va “Yagona milliy mehnat tizimi” o‘rtasida ma‘lumotlar almashuvini takomillashtirish orqali kambag‘allikdan unumli bandlikka o‘tish jarayonini tezlashtirish va davlat resurslarining samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi «O‘zbekiston — 2030» Strategiyasi to‘g‘risida PF-158-son Farmoni. Manba: <https://lex.uz/ru/docs/6600413>
2. International Labour Organization. Decent Work and the Sustainable Development Agenda. Geneva, 2016. p56.
3. International Labour Organization. Employment Policy Convention, 1964 (No.122).
4. Gary Becker. Human Capital. University of Chicago Press, 1964. p287.
5. Jacob Mincer. Schooling, Experience and Earnings. NBER, 1974. P152.
6. Marshall A. Principles of Economics. London, 1890. p75.
7. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London, 1936. p403.
8. Solow R. A Contribution to the Theory of Economic Growth. QJE, 1956. P354.
9. Douglass North. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. 1990. p.325.
10. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. p.302.
11. Autor D. *The Work of the Future*. MIT Press, 2022. 188 pp.
12. De Mello, L. and M. A. Dutz (eds.) (2012), *Promoting Inclusive Growth: Challenges and Policies*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264168305-en>
13. Qurbonov S.P. “Kambag‘allik qopqoni” faolligi va uni unumli bandlik tamoyillari asosida so‘ndirish imkoniyatlari “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali, 2025-yil 3-son, 84-104b.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz